

SZEMLE

DOMINKOVITS PÉTER

„EGY NEMZETEK LÉVÉN...”

A Nyugat-Dunántúl Bocskai István 1605. évi hadjárata idején

(Martin Opitz Kiadó, Budapest, 2006. 198 o.)

A címadó levél-idézet az erdélyi fejedelem, de már „Magyarország fejedelme” státusára is törekvő Bocskai István fegyverfogásra hívó szavai, melyeket 1605. március 29-én intézett Szerencs várából a dunántúli rendekhez, felszólítván őket a mozgalmához/hadjáratához való csatlakozásra. Már a kiválóan megválasztott cím kulcsfogalmai és azok mögöttes tartalmi, értelmezési lehetőségei is a legszélesebb dimenziókat jelölik ki a Bocskai-kutatás és minden, a korszakkal foglalkozó történész számára: *nemzet*-fogalom a XVII. század elején (többes számban is annak politikai jelentéstartamai, a királyi magyarországi és erdélyi rendek, nemesi rendek, polgárság, etnikai és vallási csoportok, felekezetek – csak néhány a tartalmi elemek közül) és *hadjárat* (nemzeti felkelés részeként? függetlenségi mozgalomban vagy szabadságharcban való részvétel? polgárháborús részvétel? vagy az országhatáron túl, az osztrák tartományok felé is kiterjesztendő vagy kiterjesztett sikeres hadművelési programsor? „hosszú török háború és annak részben következményeként rendi-felekezeti küzdelem”?) rávilágítanak Bocskai politikai törekvéseinek és katonai céljainak sokrétűségére; a bemutatandó kötet legutóbbi recenziőse, Pálffy Géza szavaival: „a Bocskai-felkelés egészének megítélésére” (*Korall*, 33. 2008. november, 129–137. o.). E recenzióknak Dominkovits Péter könyvét a legszebb dicséret szavakkal illető részével teljes mértékben egyetérthetünk. Jelen ismertetésnek azonban nem célja az ott felvetett vitás kérdésekre reflektálni, már csak azért sem, mert nem vagyok a Bocskai-kérdés szakértője. Ám a kérdés szakértőin kívül is minden, a korszak iránt általában érdeklődő kutató, történész, társadalom-, mentalitás- és hadtörténész egyaránt igen nagy haszonnal forgathatja a kötetet. A kiadványban

felvetett társadalomtörténeti szempontrendszer kijelölésének biztos módja, a historiográfiai háttér körültekintő bemutatása, a pontos, minden esetben tényanyaggal alátámasztott, nagyszerű analízisek, esettanulmányok, a további kutatás széles dimenzióinak felvázolása, az elemzések forrásbázisának kiválasztási módja és közlésük magas színvonala, a megértést és további feldolgozásokat segítő összefoglaló táblázatok, a kapcsolódó függelék (*Adattár az 1605. évi vármegyei, városi tiszviselői karok kutatásához*), a tanulmányhoz és a forrásokhoz kapcsolódó korrekt jegyzetapparátus és a mutatók színvonala mind-mind e kiváló könyv érdeme, mely a történeti kutatás egyik alapmunkájává vált. Bár a kötet *Bevezetésében* a szerző leszögezi, hogy „Az alábbi kis munka nem hadtörténeti finomítás céljából született” és célja „az 1605. év ambivalens helyi történéseivel” való találkozása kapcsán „érzékeltetni és adatolni e térség helyzetét; jelezni további feldolgozások szükségességét,” úgy véljük, a magyar és a térséggel foglalkozó külföldi hadtörténetírás a jövőben nem kerülheti meg a munkát. Sem Bocskai mozgalmának kutatása kapcsán, sem pedig általában a koraszakra és/vagy a térségre vonatkozó egyéb hadtörténeti kutatás alkalmával. A hadtörténetész, aki figyelmesen olvassa Dominkovits Péter könyvét, alkalmazhatja módszereit, a társadalom-, gazdaság-, hivatal-, várostörténeti vonatkozások figyelembe vételével, kiemelheti szempontrendszerét a hagyományos hadtörténetírás kereteiből. Ismertetésünk az alábbiakban e sokszínű kötet két vonulatával foglalkozik. Az első a felvetett kérdéskörök exponálása és utalás az új kutatási eredményekre, különös tekintettel a hadi, hadtörténeti vonatkozásokra, a másik a további kutatás Dominkovits Péter által kijelölt területei, kérdései.

A kötet mintegy felét *A Nyugat-Dunántúl 1605-ben. Felkelés és polgárháború* című tanulmány 15 fejezete (melyekről alább szólunk) teszi ki, másik fele a már említett függeléken kívül a kérdéskör feltáráshoz újonnan közölt eddig ismeretlen forrásokat tartalmazza, amelyek Sopron város Levéltárának iratanyagából kerültek ki. A forrásválogatás legfőbb szempontja volt, hogy azok ne csak Sopron, hanem a tágabb térség 1605. évi történéseibe is bepillantást engedjenek, valamint kiindulópontul szolgálhassanak egy későbbi, monografikus igényű feldolgozáshoz. A betűírven közölt források között található több, a Sopronba szállított katonaság ellátásával kapcsolatos levél, néhány dokumentum a háborús eseményekről, a mindkét fél részéről végbevitt hatalmaskodásokról, jelentések, beszámolók a hajdú-török-tatár hadak mozgásáról, de vannak köztük a hadi hírek továbbítását dokumentáló jelentések, misszilisek is. A 60 forrást felvonultató okmánytár külön tárgyi jegyzetapparátussal rendelkezik. Itt kell megemlítenünk a kiadvánnyal kapcsolatos egyetlen negatív élményünket: ez a szép kiállítású, igényes formátumú, színvonalas képanyaggal ellátott könyv megérdemelt volna egy sokkal gondosabb tördelést, a tördelési hiányosságok ugyanis nem egy esetben nem csak a képi összbonyomást rontják („szellős”, gyakorlatilag tördeletlen sorok, pl. 1., 3., 14., 27., 31., 39., 44., 50., 55. levelek esetében), hanem hibákhoz is vezetnek a kötetben, amelyek különösen a forrásközlésnél zavaróak, pl. a sorvégi szavak elválasztásában (pl. 10., 11., 19., 50., 57. levél).

Dominkovits Péter tanulmányának bevezető részében *Eltérő történetírói tradíciók* cím alatt a nyugat-dunántúli vármegyék e korszakra vonatkozó történeti kutatásának historiográfiai összefoglalását írta meg, elemző módon mutatva be az osztrák és a magyar történetírás eltérő szemléletű megközelítését. Ezzel máris koncepcionális különbségekkel találkozhatunk a tanulmány legelején, melyek lényegét a szerző az alábbi, határozott kérdésben foglalja össze: „egyazon történeti törvényhatóságokról van szó” (mind a hazai, mind a burgenlandi kutatás esetében), „amelyeknek miképpen lehetne két, párhuzamos történetük?” (9. o.). Tendenciákat és eredményeket foglal össze: többek között Istvánffy történeti műve, Horváth Mihály munkája, a Benda Kálmán által összeállított Bocskai-bibliográfia után megjelent, Nagy László által megírt hadtörténeti fel-

dolgozást áttekintve, amely első ízben periodizálta az 1605. évi dunántúli eseményeket. Marosi Endre és Nagy László 1984-es hadtörténeti tanulmányában a Nyugat-Dunántúlt mellékhadszíntérnek tekintette – Dominkovits Péter tanulmányában ezt az állítást a további fejezetek mindegyikében cáfolja. Az alsó-ausztriai és az adatgazdag stájer történetírás a Bocskai-felkelést a pusztítás mértékét tekintve az 1532. évi török hadjáratához hasonlította, és az 1605. évet a „hosszú török háború” legpusztítóbb esztendejének tekinti. Harald Prickler Némethy hadjárait az 1529., 1532., 1683. évi, e térséget érintő oszmán hadjáratokkal veti össze a háborús károkat illetően, illetve azokat hangsúlyozva. A Toifl-Leitgeb-féle, 1990-ben megjelent összefoglalás pedig ezt a szemléletet követve az oszmán-tatár hadak támogatásával folyó küzdelmek pusztításait emeli ki. Minderől Dominkovits Péter tanulmánya térképeket is közöl. A tanulmány a továbbiakban rátér Bocskai mozgalmának helyi vonatkozásaira, kezdve a sort a Sopron és Szombathely városok történeti irodalmában kialakult történeti hagyománnyal, a szemtanú, Fauth Márk krónikájának eseményeitől Georg Ritter *Beschreibung*-ján, majd a XVIII. században Hajnóczy Dániel és Bél Mátyás forrásközlésein keresztül Gamauf Gottlieb, Nagy Imre, majd a XX. században Payr Sándor munkásságáig. Utóbbi már a helytörténeti vonatkozásokon túl a tágabb térség eseménytörténetét is figyelembe veszi; Szombathely esetében pedig a Sopronénál kedvezőtlenebb forrásadottságok miatt Bél *Notitiájáról*, Schönvisner, Kunc Adolf és Horváth Tibor Antal összefoglalójáról szól. A kismonográfia egyik legfontosabb fejezete a *Lokális társadalmak a 16–17. század fordulóján...* címet viselő, társadalomtörténeti elemzést tartalmazó rész. (31–40. o.) A helyi társadalom 1605-ös viszonyait, a birtokosok (világi fő- és birtokos nemesség, egyházi méltóságok, speciális birtokosként Sopron szabad királyi város) elkülönítésével, az adózás, az 1598. évi adóalap-változás dokumentumain keresztül mutatja be, melyek legfőbb tanulsága, hogy az említett társadalmi csoportok, rétegek vagyoniilag szélsőségesen differenciáltak voltak (31–34. o.). Ezzel összefüggésben a szerző rámutat, hogy olyan alapvető kérdések is megválaszolásra várnak, mint a haditerhek nagysága a térségben, vagy a megyei insurrekciók kronológiája (34. o.). Dominkovits Péter Sopron adózó lakosságának ugyancsak nagyfokú vagyoni dif-

ferenciálódását mutatja ki, azonban szerencsés módon ez a gazdasági prosperitás miatt nem a népszerűség elszegényedését jelentette, hanem a középérték megerősödését (36. o.). A vármegyéek háborús terhei szintén feltáratlanok, a törvényhatóságok Sopron és Vas vármegyében a források tanulsága szerint viszonylag folyamatosan működtek (a többi törvényhatóság tárgyevi működéséről szórványosak a források). A vármegyei nemesség pártállásáról kevés adat maradt fenn, azok alapján megállapítható, hogy a „vármegyei nemesség differenciáltan viszonyult a Bocskai felkeléshez” és a hadmozdulatok alakulásától függően is változtatta pártállását (45. o.); egyedül Sopron királypártisága mutatható ki biztosan. A XVI–XVII. század fordulóján élt, Sopron és Vas vármegyei egyházi és világi főrendek biográfiáit illetően a szerző fölhívja a figyelmet, hogy azok döntő részben még megírásra várnak, tehát pártállásuk, viszonyulásuk egyelőre csak jelzészerűen mutatható be. Így rámutat Vas vármegye legnagyobb birtokosa, Batthyány (II.) Ferenc, 1605-től Sopron vármegyei főispán kulcsszerepére, aki – s ezt már a XVIII. századi polihistor, Bél Mátyás is kimutatta – egyedül volt képes a magyar főrendiek közül a „fosztogatók” megfélemezésére (48. o.), s ahogyan azt Dominkovits Péter bemutatja, igen széles kapcsolati hálózatával a hadi és politikai események sorát befolyásolta. A nagybirtokosok sorában, Nádasdy Ferenc 1604. évi halálát követően, özvegye, Báthory Erzsébet „aulikus magatartásúnak tűnik,” gróf Széchy Tamás magatartása nem egyértelmű, Bánffy Kristóf semlegességre törekedett (51–52. o.); a nyugat-dunántúli térség főnemesei közül ketten, szerdahelyi Dersffy Ferenc és Nádasdy Tamás (a nádor fivérének, Kristófnak fia) álltak Bocskai pártjára (54–55. o.). Az egyházi méltóságok között Dominkovits Péter feltárja a győri egyházmegye kulcsszerepét (1601-től az esztergomi érseki szék ugyanis betöltetlen), hetési Pethe Márton igen aktív politikai szerepvállalását Batthyány Ferenc köréhez kapcsolódóan (55–57. o.). A térség XVII. század elejei meghatározó főúri familiáinak és egyházi méltóságainak familiális hálózatai egyes életpályákon vagy szórványadatokon kívül az igen gazdag forrásbázis ellenére szintén feltáratlanok, így a szerző egyes személyek (pl. a szentpéteri castellum kapitánya, Babolcsay Tamás, vagy a szintén Batthyány-familiális Anyos Kristóf, Perneszy György, a körmendi várkapitány, Ráttky

Menyhért) példáin keresztül ad képet a döntési mechanizmusokról, a híráramlásról; melyek alapján, ahogyan azt a szerző kiemeli, a jövőben más főúri familiárisok szerepét, pártállását is tisztázni lehet (64. o.).

A hadi eseményeket illetően a tanulmány Sopron 1605. évi ostromait (június 6., június 10. és június 27.) rekonstruálja, azok előzményeivel, összes eseménnyel, a hadmozdulatok, harci cselekmények pontos felsorolásával és a város felmentésével együtt (65–71. o.), valamint „a hadak útjába vetett mezőváros,” Némethy Gergely őszi dunántúli támadása legnagyobb vesztese, Szombathely helyzetét (71–74. o.). Részletesen feltárja Körmend, Szentgotthárd és Kőszeg szerepét, feladatait és teljes történetét az 1605. évben, párhuzamosan tárgyalva a várvédelemmel, hadellátással kapcsolatos kérdéseket a hadi eseményekkel (74–80. o.). A nyugat-dunántúli területek uradalmi 1605-ben bekövetkezett pusztulásának feldolgozása is önálló monográfiát igényel. Ezzel összefüggésben specialitásként említi meg a szerző, hogy Vas és Sopron vármegyék birtokszerkezetében a világi nagybirtok túlsúlya dominál, a nagybirtokok működésének feldolgozottsági szintje a korszakban általában nagyon eltérő. A hiányos feldolgozottság még a jó forrásadottságokkal rendelkező Sopron szabad királyi város, mint birtokos esetében is fennáll (80–81. o.). A tanulmány megállapítása szerint a beszállások és a környékbeli táborozások, a seregek ellátása miatt a falvak adózó háztartásai 1605-ben egyáltalán teljesen elpusztultak. Vas vármegye tekintetében, első sorban a hajdú hadmozgások és a tűzkárok miatt pl. a Batthyány-uradalomban a településállomány 67,6%-a szenvedett károkat (82. o.).

Érdekes és tanulságos fejezetei a kötetnek az 1605. évi hadmozgásoknak a regionális és a távolsági kereskedelemre gyakorolt hatásáról szóló részei. A hadi események szabta keretek között viszonylag folyamatosnak mondható a kereskedelmi tevékenység, és újabb üzleti lehetőségek is adódtak a hadigazdálkodás következtében. A rabkereskedelem feléledéséről és térbeli kiterjesztéséről szóló fejezetből kiderül, hogy a dunántúli hadjárat során a hajdúeregekkel támadó török, tatár segélyhadak immár Sopron és Vas vármegye nyugati feléből, Kelet-Stájerország és Alsó-Ausztria keleti felének falvaiból hajtották el a lakosságot, ami a végvári szokásjogot idézi (87. o.). Végül a szerző a térség főúri információs hálózatának

feldolgozatlanására hívja föl a figyelmet. A Bathyány Ferenc köréhez tartozó Kuprisicz Márkó tevékenységének bemutatása kiindulása lehet a téma feldolgozásának.

Dominkovits Péter kutatásainak tanulsága, hogy az 1605. év hadiesemény-sorozatának következtében a térségben alapvető változások áll-

nak be a törvényhatóságok működésében, a birtokrészek, uradalmak reorganizációjában, s ennek részeként pl. a térség birtokforgalmának további vizsgálatával vonható meg a jövőben a háborús pusztítás mérlege mind gazdasági, mind társadalmi szempontból.

Kincses Katalin Mária

KÉT FORRÁSKIVÁLVÁNY LACKNER KRISTÓFRÓL

Dominkovits Péter

**Egy gazdag városvezető, Lackner Kristóf polgármester javai
(Végrendeletek, hagyatéki- és vagyonelejtárak, osztályok 1591–1632) /
Besitztümer eines reichen Stadtleiters, des Bürgermeisters Christoph Lackner
(Testamente, Verlassenschafts- und Nachlassinventare,
Vermögensteilungen 1591–1632)**

(Kiadja / Herausgegeben von: Győr–Moson–Sopron Megye Soproni Levéltára / Ödenburger Archiv des Komitats Győr–Moson–Sopron, Sopron, 2007. 118 o.)

Tóth Gergely

**Lackner Kristófnak, mindkét jog doktorának rövid életrajza /
Vitaе Christophori Lackhner I. U. D. Hominis, brevis consignatio**

(Sopron Város Történeti Forrásai, C sorozat, 5. kötet. / Quellen zur Geschichte der Stadt Ödenburg, Reihe C, Band 5. Kiadja / Herausgegeben von: Győr–Moson–Sopron Megye Soproni Levéltára / Ödenburger Archiv des Komitats Győr–Moson–Sopron, Sopron, 2008. 219 o.)

Két fontos, új kötettel gazdagodott a korábbi Sopron emblematikus személyének, a humanista tudósnek, ötvösművésznek, jogi doktornak, városbírónak, a több mint másfél évtizeden át, 1613–1631 között polgármesterként tevékenykedő városvezetőnek, Lackner Kristófnak (1571–1631) életútját, tevékenységét és hatását bemutató irodalom a Soproni Levéltár kutatói gárdája töretlen lendületű, nagyon magas színvonalú forráskiadvó munkájának köszönhetően. Dominkovits Péter könyve a vagyonos városvezető saját és családtagjaitól (szüleitől, feleségétől) reá háramlott anyagi javakat tartalmazó forrásoknak: végrendeleteinek, hagyatéki- és vagyonelejtárainak, valamint az osztálytéttelek alkalmával készült, eddig publikálatlan iratainak a forrásközlés legmagasabb kívánalmainak megfelelő kiadása. Tóth

Gergely Lackner Kristóf egyes szám harmadik személyben megírt „életrajznak álcázott ön-életrajzát”, pontosabban életének és politikai pályafutásának 1618-ig terjedő, annak első szakaszát bemutató önéletrajzát adta közre.

Külön érdeme a köteteknek a két-, illetve háromnyelvűség. Dominkovits Péter kiadványában a források eredeti nyelven, németül vagy latinul olvashatók, a forrásokat kísérő jegyzetek, a bevezető tanulmány, a mutatók magyarul és németül. Tóth Gergelyben az eredetileg latin nyelven íródott *Vita* és magyar fordítása – nagyon szerencsésen – párhuzamosan olvasható, a szövegkritikai jegyzetek latin nyelvűek; a tárgyi jegyzetek, a kísérő tanulmány és a mutatók, jegyzékek rendszere pedig magyar és német nyelvű. Mindez a soproni forráskiadás hagyományá vált koncepciójába